

IRODALMI MÚZEUM

A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM HÍRLEVELE

„Párizs nem ereszt el”

Magyar írók Párizs-élménye

Beszélgetés Kovács Idával

a Művészeti
és Relikviatár vezetőjével

Új kiállítás
az irodalomban megjelenő erotikáról

József Attila utolsó éve
a Felolvasó színpadon

50 éves a Petőfi Irodalmi Múzeum

2004.

IV. évf. 1. szám

HÍREK	3. oldal
KIÁLLÍTÁSOK	
Vénusnak szép játéka <i>Új kiállításunk az irodalomban megjelenő erotikáról</i>	4. oldal
Párizs nem ereszt el <i>Tverdota György kiállítás megnyitó beszéde „Párizs nem ereszt el”</i>	4-6. oldal
<i>Magyar írók Párizs-élménye (1900–1939)</i>	7-8. oldal
„Fortuna szekerén okossan ülj!” <i>Faludi Ferenc-émlékiállítás (1704–1779)</i>	9. oldal
Európai műtárgyfotók Kassák Lajos hagyatékából <i>Új kiállítás a Kassák Múzeumban</i>	10. oldal
ELŐZETES	11. oldal
Palotakerti esték <i>Programajánló</i>	
VISSZAPILLANTÓ	
Az elloptott tragédia <i>Kemény István beszéde</i> <i>a Rejtő Jenő-émlékiállítás megnyitóján</i>	12-13. oldal
INTERJÚ	
Képek, maszkok és relikviák között <i>Beszélgetés Kovács Idával,</i> <i>a Művészeti és Relikviatár vezetőjével</i>	14-16. oldal
SZÍNHÁZ	
József Attila utolsó éve <i>Szerelem és halál – az életben és a színpadon</i>	17. oldal
„Testek vonzásában” <i>Zenés előadás Faludy György erotikus versfordításaiból</i>	18. oldal
Búcsú bezárult kiállításainktól <i>Kozma Éva rovata</i> Üzenetrögzítő <i>A Szép Ernő-kiállítás telefonos vendégkönyvéből</i>	19. oldal
INFORMÁCIÓ	20. oldal

PETŐFI IRODALMI MÚZEUM

1053 Budapest, Károlyi Mihály utca 16.
Tel.: 317-3611, 317-3450, Fax: 317-1722
E-mail: sdetti@pim.hu
Weboldal: www.pim.hu

Látogatási idő 10-től 18 óráig. Hétfő szünnap

A Tamási Áron Emlékszoba

hétköznapokon 10-18 óráig látogatható

Kutatószolgálat a tudományos kutatók és a média számára:

Könyvtár: H-Cs: 10-16

Kézírtattár: H-Cs: 10-16

Művészeti és Relikviatár: H-Cs: 10-16

Hang- és Videótár: H-Cs: 10-16

BELÉPŐJEGYEK:

Felnőtt: **280-**

Gyermek, nyugdíjas: **140-**

Családi: **560-**

(2 felnőtt és kiskorú gyermekeik)

Mindegyik múzeumba egy hétig érvényes

kombinált jegyek:

Felnőtt: **560-**

Gyermek, nyugdíjas: **280-**

Tárlatvezetés: **784-**

A tárlatvezetésre bejelentkezni

dr. Kozma Évánál a 317-3611/245-ös telefonszámon

vagy a muzeumpedag@pim.hu e-mail-címen lehet.

Múzeumpedagógiai foglalkozásainkra várjuk

általános iskolai osztályok jelentkezését!

Helmich Katalin múzeumpedagógus

Tel.: 317-3611/243 E-mail: helmichk@pim.hu

BUDAPESTI EMLÉKMÚZEUMAINK

Kassák Múzeum

1033 Budapest Fő tér 1. Tel.: 368-7021

Kassák Lajos irodalmi és képzőművészeti munkássága

1915-1967 / Állandó kiállítás

Európai műtárgyfotók Kassák Lajos hagyatékából –

2004. június 27-ig

Nyitva 10-től 18 óráig

Hétfőn zárva

Belépőjegyek:

Felnőtt: 150-

Gyermek, nyugdíjas: 100-

Családi: 300-

Ady Emlékmúzeum

1053 Budapest Veres Pálné utca 4-6. Tel.: 337-8563

Nyitvatartás

K-P: 10-től 18 óráig

Szo-V: 10-től 16 óráig

Hétfőn zárva

Belépőjegyek:

Felnőtt: 150-

Gyermek, nyugdíjas: 100-

Jókai Emlékszoba

1121 Budapest Költő utca 21. Tel.: 395-2605

Gyümölcsfák, rózsák, regények

Jókai Mór és a Sváb-hegy / Állandó kiállítás

Hétfőn és kedden zárva

Sze-P: 10-14 óráig

Szo-V: 10-16 óráig

Belépőjegyek:

Felnőtt: 100-

Gyermek, nyugdíjas: 50-

IRODALMI MÚZEUM

A Petőfi Irodalmi Múzeum hírlevele ISSN 1588-2942

Kiadja a Petőfi Irodalmi Múzeum; Megjelenik negyedévente

Weboldal: www.pim.hu Cím: 1053 Bp., Károlyi Mihály u. 16.

Tel.: 317-36-11 Fax: 317-17-22

Felelős kiadó: Ratzky Rita Főszerkesztő: Sulyok Bernadett

Főszerkesztő-helyettes: Unger Zsolt Olvasószerkesztő: Thuróczy Gergely

Látványterv: Gaál Réka Fotó: Dobóczy Zsolt, Gál Csaba, Tausz Mihály

Múzeumunk **március 15-e** ünnepéről hagyományosan saját rendezvénnyel emlékezik meg. Ebből az alkalomból megkoszorúztuk a Károlyi-palota kertjében tavaly felállított Petőfi Sándor-szobrot (Ferenczy Béni alkotása), ahol Kerényi Ferenc irodalomtörténész mondott beszédet. Ebben a politikai aktualításokat elhárítva magára a költőre, republikánus voltára, és a márciusi ifjak szerepére hívta fel a figyelmet. Fél egykor a költő egyik korai művét, *A helység kalapácsa* című vígeposzt-eposzparódiát elevenítette meg Sellei Zoltán előadóművész teltházas közönség előtt.

Kerényi Ferenc irodalomtörténész

Két – a fiatalok nyelvén különösen jól értő – művész rendhagyó zenés irodalmi kalauzt készített *Rímpárok* címmel, amely a magyar költészetbe vezeti el hallgatóit. Huzella Péter és Zalán Tibor 2003 őszén indított sorozata minden hónapban más-más korszakot ismertet, a korszak két jellegzetes, ám egymástól teljesen eltérő habitusú költő kiválasztott remekműveinek segítségével. Zalán Tibor kötetlen hangvételű, gondolkodásra serkentő elemzéseit nemcsak Huzella Péter zenés előadásai gazdagítják, hanem az általában 14-15 éves gyerekek véleményei, kiegészítései is színesítik. Immár három sorozat fut párhuzamosan, közülük az egyik állandó résztvevői a Vakok Intézete és a Gyengénlátók Iskolája tanulói. A költészeti kalauz Janus Pannonius és Balassi Bálint költeményeivel kezdődik, s egészen Weöres Sándor és Kányádi Sándor verseiig jut el.

Huzella Péter és Zalán Tibor előadás közben

A Petőfi Irodalmi Múzeumban vette kezdetét a **Balassi Bálint Emlékév** 2004. február 13-án, délelőtt 11 órakor a hivatalos sajtótájékoztatóval. A programsorozatot Hiller István kulturális miniszter ismertette, majd a programgazdák – többek közt Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténész – tartottak rövid tájékoztatót, végül közösen válaszoltak a népes újságíróhad kérdéseire. Este 18 órától sor került az első rendezvényre is: Bálint-napi zenés irodalmi este és az azt követő reneszánsz táncházra invitálták az érdeklődőket. Fellépett Téri Sándor színművész és Virágh László előadóművész, majd Csörsz Rumen István és a Musica Historica együttes gondoskodtak a kellemes táncmuzikális hangulatról.

Lator László költő, kritikus beszélget Szabó Magda íróval

Irodalmi díjasok elnevezésű új sorozatunk egyik első vendége **Szabó Magda**, Prima Primissima-díjas író volt 2004. március 30-án, aki tavaly a franciaországi Fémina-díjat is elnyerte. Beszélgetőtársa, Lator László költő eddigi munkásságáról, életének fordulópontjairól faggatta, társalognak az író állatszeretetről is, amelynek bizonyítéka, hogy mindig tartott háziállatokat, kutyát vagy macskát. Piros Ildikó színművész regényeiből – például *Ajtó* – olvasott fel részleteket, valamint láthattunk egy jelenetet az *Abigél* filmváltozatából.

Immár második alkalommal adott otthont a Petőfi Irodalmi Múzeum a **Keleti Holdújév** ünnepének 2004. február 18-án. Idén a Kék Majom évébe léptünk a keleti asztrológia szerint, amelynek kezdetét **irodalmi esttel** ünnepelték a távoli-keleti országok diplomáciai képviselői, valamint magyar költők és művészek. Ágh István, Kukorelly Endre, Lator László, Rácz Péter, Somlyó György és Szabó T. Anna költők olvastak fel néhány, az alkalomhoz illő verset, az est társszervezője, Daváhügijn Ganbold irodalomtörténész és műfordító saját Petri György-fordításából olvasott fel mongol nyelven, énekszóról Budai Ilona népdalénekes gondoskodott.

A Petőfi Irodalmi Múzeum részéről E. Csorba Csilla főigazgató-helyettes üdvözlö a közönséget

Vénusnak szép játéka

Új kiállításunk a magyar irodalomban jelen lévő erotikáról

Az erotika kifejezést Csokonai használta először a magyar irodalomban. Nem egészen a mai értelemben természetesen, inkább a szerelem fogalom szinonimájaként. Kiállításunk koncepciója szerint az erotika szó a testi vonzódást, a földi szerelmet jelenti. Ábrázolása irodalmi-művészeti célokból történik, nem a primér vágykeltés okán, ez utóbbit a pornográfia kifejezés foglalja magában.

Közép-európai vérmérsékletünk, vallási és erkölcsi szokásaink szemérmesebb kultúrát hoztak létre, mint amilyen mondjuk a latin népeké. A latin nyelven alkotó magyar reneszánsz költő, Janus Pannonius fiatalkori pajzán epigrammáit minden ízében átjárja az ókori irodalom és az észak-itáliai tanulmányok közvetlen hatása; ennek csak jóval később lett folytatása a magyar irodalomban. Mindazonáltal a férfi és a nő kölesönös örömszerzése mint téma mindegyik művelődéstörténeti korszakban megkönyörítette az írókat és művészeket. Balassi Bálint a lovagi költészet hagyományait folytatva udvarló versekbe öltöztette érzéseit; vágyait azonban örömlányokhoz írott verseiben is kinyilvánította, igaz, emelkedett stílusú sorokban. Csokonai költészetében még több húron szólal meg az erotika: van benne végtelen finomság és diákos vaskosság, van kíméletlen szatíra és rokokó báj.

A magyar romantika és biedermeier világirodalmi rangú költői: Vörösmarty, Petőfi, Arany János alighanem „kettős könyvelést” folytattak ebben a témában, műveik az illendőség határán egy bakarasznyival sem léptek túl. A férfitársaságokban eleresztett szövegeknek nincs nyoma, a jóval később megjelentetett ál-Petőfi, ál-Deák és ál-Tompa malackodások kétes hitelűek.

A XIX. és a XX. század fordulója hozta az első földindulást az erotika ábrázolásában. Vajda János és Reviczky Gyula nyomán a költészetben Ady hirdette meg a nagy áttörést, a prózában talán Móricz Zsigmond. Az irodalmi szövegek mellett kizárólag magyar képzőművészek alkotásai tükrözik a téma művészeti megjelenítésének alakulását. Több teremben is megjelennek a kiváló XIX. századi grafikus és festő, Zichy Mihály aktjai és erotikus jelenetei. A kiállítás látványát Jovián György, Munkácsy-díjas festőművész három díszletként készített pannója teljesíti ki.

Ratzky Rita

Forgatókönyv: Ratzky Rita; Berendezés: Kemény Gyula

Kisfaludy Károly festette szentence

Párizs nem ereszt el

Tverdota György kiállításmegnyitó beszéde

Diszparát részletek halmozásával egy múzeumi kiállítás eredményesen törekedhet választott tárgyának, esetünkben a magyarok Párizsának sokrétű bemutatására, de a változatok gazdagságát egységbe fogni, a bőség zavarát leküzdeni már sokkal nehezebb. Márpedig felmutatni a Párizs-élmény egységes képét 1900 és 1939 között, e vállalkozásával a Petőfi Irodalmi Múzeum erre a majdnem lehetetlen feladatra vállalkozott. A Notre Dame-beli áhítat, a Folies Bergeres és a Pigalle könnyű erkölcsű éjszakai élete, ösztöndíjasok szorgos munkája a Bibliothèque Nationale-ban, az abszint mérge az irodalmi kávéházakban, a Quartier Latin vidám diákéletmódja, az ismerkedés a nagy kiállítások kincseivel, a place du Tertre kétes rangú festőközösségének forrataga, az Eiffel-tornyot megmászó turisták kíváncsisága, az emigránsok különböző, egymással torzsalkodó és egymást kizáró csoportosulásai, a jobb élet reményében megtelepedett ipari munkások világa nehezen hozható közös nevezőre.

A *Párizs nem ereszt el* kiállítás azonban megtalálta a két szilárd pillért, amelyek között a látnivalók íve biztonsággal kifeszülhetett. Az egyik elvet Illyés Gyula kétélű iróniájú könyvcímétől kölesönözhetjük: a kedves látogató hunokat fog látni Párizsban, vagy Oláh Gábor kifejezésével: „szegény magyarok” Párizsával ismerkedhet. Az átlagos magyar alakja ugyanis, amelyet e sokféle honfitársunkból állíthatunk össze, bizony nem előkelő szalonokban tapasztalta, nem luxusszállók balkonjairól, nem méregdrága éttermek ablakaiból kitekintve szemlélte a várost. (Bár, persze, ilyenre is akadt szórványos példa.) A magyar ember viszonylag szerény életkeretek között élt Párizsban. Ugyanakkor e sokféle barbár hun, e sokféle „szegény magyar” mégis a fény városaként élte meg Párizst, s ez képezi a kiállítás másik pillérét. A fény városa: elkoptatott, mégis mélyen igaz jelzős szerkezet. A szellem napvilága, a mulatók romlott fénye, a pompa ragyogása, a művészetek titokzatos csillogása mind-mind a fény különböző megnyilvánulásai, de közös fényforrásuk – Babits kifejezésével – a „fényruhában táncoló” Párizs volt. Legyen tehát az elénk táruló látványsor közös nevezője: Hunok a Fény Városában.

A kiállítás tárgya legtagabb értelemben: ember és város viszonya. Tamási Áron Ábelét Amerikában egy színes bőrű beszélgetőtársa egy igazságra tanítja meg, amely így hangzik: azért vagyunk a világban, hogy otthon érezzük magunkat benne. Vajon otthon érezheti-e magát az ember a modern városban? Otthon érezheti-e magát egy magyar ember egy idegen városban? Van-e olyan modern város, amelyben jól érezzük magunkat? A huszadik században a paradigmikus hely, amelyen az idegenben való otthonosság lehetősége legtanulságosabban felmérhető: Párizs. A kiállítás – mit is tehetne mást, címe is ezt erősíti – egyértelműen és sokszorosan pozitív választ ad erre a kérdésre: igen, mi, magyarok,

otthon éreztük magunkat a Szajnáknak a Montmartre és a Montparnasse között és körül elterülő völgyében. Olyan táj ez az egy-két csodálatos parkkal megszakított körngeteg, amely mélyen megragadta és nem ereszté annak lelkét és szellemét, aki a Duna-tájról ide betette lábát.

A városok, mint az emberek, tulajdonnévvel rendelkeznek. Ámde, ahogy az emberek között is vannak eredeti egyéniségek és tucatemberek, szép vonásúak és durva fizimiskájúak, sudár természetűek és keszeg, görbe vagy elhízott alakúak, szelleműsük és sivár értelműek, úgy a városok között is igen nagy a jellembeli és a rangkülönbség. Ahogy emberi kapcsolatainkat, úgy válogatjuk meg kedves városainkat is. A város és az ember viszonya azonban nemcsak térben, hanem időben is nagyon sajátos. Akinek háziállata van, tudja, hogy a velünk élő kutya, macska, madár gyorsabban öregszik nálunknál. Látjuk fiatalnak, megérjük öregségét és pusztulását. A város ellenkezőleg, sokkal lassabban öregszik, mint a benne időző ember. Nagyon sok övezetében mintha megállna az idő, tartósan stagnál az életkora. Ha évek múltán visszatérünk, a Pont Neuf-öt vagy a Louvre-ot ugyanolyannak találjuk, mint amikor elbúcsúztunk tőle. Más részeit, mint a Les Halles-t egyik pillanatról a másikra örökre elveszítettük. De a város, az emberrel ellentétben meg is újul, meg is fiatalodik. A pusztulás nyomán új élet serken. Persze nem mindegy, hogy milyen. Párizs tudja, hogy az elveszítettért új varázssal kell kárpótolnia az idegent. A régi nagypiac helyett a Pompidou Centrumot nyújtja, vagy a zöldséghegyek és halas standok helyén az új Les Halles a föld alá, gödörbe épült üzletsoraiba csalogat. Párizs ebben a tekintetben inkább fára hasonlít, mint emberi lényre. Egyik ága elkorhad, de más ágain gyönyörű virágok nyílnak.

Párizsnak azonban nem úgy vág neki az idegen, mint Livingstone Afrika fehér foltjainak vagy Amundsen a Déli-sarknak. Megint csak bebizonyosodik, Oscar Wilde nagyobb dicsőségére, hogy nem a művészet utánozza a valóságot, hanem a valóság a művészetet, pontosabban, nehéz megmondani, a tyúk volt-e előbb vagy a tojás. A magyarok döntő többsége előbb ismerte meg Párizst Hugo, Balzac, Zola vagy később Proust regényeiből, mint a valóságban. Babits *Páris* verse úgy született, hogy szerzője még nem járt a francia fővárosban, viszont Heine lelkes olvasója, majd Baudelaire *Tableaux Parisiens*ének nagy tisztelője volt. Ady Endre pedig Párizs-verseivel soha nem látott érdeklődést, várakozást keltett lelkes olvasóiban a fény városa iránt. Kassák is az ő szemüvegével, sőt, már a Guillaume Apollinaire-ével vizsgálta a bulvárokat és a Marais negyedet: „Ó Páris! Páris! – kiált föl – ady endre látott téged meztelenül s a te véres romjaid fölött született meg guillaume apollinaire a szimultanista költő”. József Attila is Ady nyomait követi, s *Párisi anzix*ájában a tőle öröklött képet alakítja meghittebbé és profánabbá: „A patron sosem kelt föl reggel, ... ha lány vagy, megcsókol a rendőr, s az illemhelyen nincs ülőke.” Hevesi András *Párisi esője*, majd Illyés *Hunok Párizsban* című regénye jelentősen átformálja a századelő Párizs-képét. Nem csoda, hiszen utóbbi már Aragon *Párizs parasztjából*

tanulja látni a Passage de l'Opérát vagy a Butte Chaumont-t. Előföltévéseink gazdagításához aztán Apollinaire *Égővének* fordítója, Radnóti Miklós is számottevően hozzájárul. Tőle tanulja meg például a magyar turista, hogy a Cujas utca sarkán vigyázva lépjen, mert lejt a járda.

S a kőszáló írókhoz hozzáadják tudásukat a bohém festők, a francia impresszionisták, posztimpreszionisták, avantgárdisták magyar rokonai, Czobel, Tihanyi, Vajda és társai is. A művészet varázskörével vonja be ezt a csodálatos várost, a XIX. századi Európa fővárosát. A francia metropolisz tehát nemcsak a paloták, áruházak és vastornyok Párizsa, hanem legalább ennyire a könyveké és a képeké. És ha képekről beszélünk, ne feledkezzünk meg a nagy magyar fényképészekről: Brassairól, Capáról, André Kertészről, Lucien Hervéről sem, akik soha nem szabadulhattak a város vonzásától. A kiállításon ezek az írók, festők, fényképészek szegődnek mellénk idegenvezetők gyanánt, hogy mélyebb bepillantást nyerjünk Párizs rejtelmibe.

A kiállítás azonban nemcsak felidéz, emlékeztet, gyönyörködtet, hanem azt, aki eltűnődik a látottakon, komolyabb tanulságokkal is szembesíti. Párizs nem egyszer menedék gyanánt szolgált a saját hazájukban üldözött, földönfutóvá lett magyarok számára, akik nem a fényben gyönyörködni jöttek, hanem a biztonságot és a meleget keresték a francia fővárosban. „Páris az én Bakonyom” – írta Ady (amit – zárójelben jegyzem meg – a fordító csak úgy tudott érthetővé tenni a francia olvasó számára, hogy Paris, mon maquis) –, de ez a mondás súlyosabb igazságként hatott a 19-es, 39-es, 45-ös és 56-os emigránsok szájából, mint a szerzőéből. Aki a képek és dokumentumok mögé néz, számol az ellenállással is, amit a szabad és szabados, szekularizált város a konzervatív lelkületű, honvágytól szenvedő hazánkfiaiból kiváltott. Jó példa erre Szaboleska *A Grand Cafében* című verse. De Adyt is meg-megkísértette a „Páris helyett falu csöndje” alternatívája. Emlékezhetünk arra is, Márai Sándor milyen nehezen adta meg magát a fény városa vonzásának. Csak második nekifutásra sikerült megbarátkoznia vele. S a város néha ellenséges arcot is tudott ölteni. A nagy háború kitörésekor innen internálták Kuncz Aladárt, Németh Andort, Bárczi Gézát és számos lelkes Párizs-rajongó társukat az Atlanti-óceán szigetbörtöneibe. A kiállítás természetesen közvetlenül csak a magyar ember és az idegen város pozitív viszonyát állíthatja elénk. De ez így van rendjén, mert ezáltal lesz hű a valósághoz, hiszen a kritikai elemek, a csalódások, az ellenállás és a kudarcok csak a kedvező kollektív Párizs-élmény periferiáján helyezkednek el.

Párizs nem ereszt el. Igazat mond-e ez a cím, s az igazságot mutatja-e föl a kiállítás, amely a címben foglalt ítéletet váltja át képek és tárgyak rendszerévé? Igaz azokra, akik egyszer Párizsba utaztak, és soha többé nem tudtak tőle megválni, itt telepedtek le. De paradox módon még igazabb azokra, akik rövidebb-hosszabb idő után hazatértek innen szülőföldjükre. Ők azzal igazolták a fény városának elementáris vonzerejét, hogy újra meg újra visszajártak az elhagyott körngetegbe. S még inkább

azzal, hogy szülőföldjükön honvágyat éreztek az idegen város iránt. Párizsból nem lehet, vagy nagyon nehéz végleg visszajönni. Mi, magyarok, egy kis ország fiai, kissé mindig a periférián érezve magunkat, feltétlen szükségét látjuk annak, hogy újra meg újra tágítsuk szellemünket, újra meg újra találkozzunk az újjal, az ismeretlennel, hogy ismételten konfrontálódjunk a mássággal. De nem mindegy, hogy miként tesszük ezt. Igényünk van arra, hogy ez a fejtágítás, ez a súrlódás és ütközés ne csak frusztrációt, fájdalmat, de örömet is okozzon, ne bénítóan, hanem serkentően, ösztönzően hasson ránk. Kritikai önismeretünk, lemaradásaink behozása, versenyképességünk biztosítása élményt is nyújtson. A XX. század folyamán, különösen a század első felében ezt a lehetőséget az idegen metropoliszok közül számunkra leginkább Párizs tartogatta. A Szajna partján nemesak intellektusunk gazdagodott, hanem egy bizonyos időt itt töltve – megannyi nagy magyar szellem erre a tanú – úgy éreztük, emberségünkben is gyarapodtunk.

A Petőfi Irodalmi Múzeum kiállítása most elhozta nekünk ezt a Párizst, azaz pontosabban elhozta azokkal a magyarokkal, akik okosodni, a szabadság levegőjéből nagyot szippantani, a modernségben megfürödni zarándokoltak el a fény városába. Kívánom, hogy általuk részesüljünk mi is ebben a felemelő élményben.

(A megnyitó beszéd 2004. március 29-én hangzott el.)

„Párizs nem ereszt el”

Magyar írók Párizs-élménye (1900–1939)

„Világkiállítás volt akkor Párizsban, idegenek nyüzsgése, uralkodók és maharadzsa-k vonultak be a világosság városába, híres politikusok és művészek, nagy ünnepek bőséges munkát adtak az újságíróknak” – emlékezik Heltai Jenő a *Szegény ember kocsisában* az 1900. évi párizsi világkiállítás fényes külsőségeire. Ugyancsak ő teszi fel a kérdést – miután Jókai Mór kilátogatott a világkiállításra és ott fényes ünnepségen részt vett –, hogy vajon „Mit tudtak ezek a kedves, műveletlen franciák Magyarországról? Mit Jókai Mórról, ennek a regényes országnak legnagyobb regényírójáról? Ha talán ismerték is a nevét, ha olvasták is valamilyen munkáját – (...) nagyságát megközelítően sem tudták elképzelni.” (Színes kövek)

Ez a kérdés nemcsak Jókai Mórra, hanem a „*Párizs nem ereszt el*” című kiállítás által átfogott, 1900-tól 1939-ig tartó időszakban a francia fővárosban megforduló, alkotó, ismertségre vágyó kiváló magyar írókra, költőkre egyaránt vonatkozatható. A kiállítás azonban nem erre a kérdésre kívánt választ adni, hanem arra, hogy milyen élményt jelentett a Párizsba rövidebb-hosszabb időre látogató magyar íróknak a *Fény Városával* való közvetlen ismerkedés, a pozitív és negatív benyomásokból összeálló élménykép milyen alkotásokat inspirált, miképp épült be az alkotó személyiségébe, hogyan határozta meg további pályáját, azaz az író szellemi poggyásza mennyiben gazdagodott a Párizsban eltöltött hetek, hónapok, esetleg évek során. E kérdésre már néhány korábbi antológia összeállítója (Bajomi-Lázár Endre, A. Szabó Magda, Kőrössi P. József) is sugallta a választ: a magyar irodalmi zarándokoknak „Mekkája” volt a „gyönyörök és fájdalmak szent városa” (Ady). A peregrináció a szent hely megismerésére a 19. század végétől indult el igazán, amikor *A Hét*, a *Magyar Génius*, a *Budapesti Hírlap*, majd a *Nyugat* újságírói (Justh, Szomory, Heltai, Szini Gyula, Ady, Nagy Endre) küldték tudósításaikat a fogatok, automobilon suhogó, csillogó világról, a „csoda szép avenue veszedelmes tündéerkertjéről, a gyalázatosan gazdag Párizs” mondén életéről. Ady, aki „zsoltárokat írt Párizsba, Párizsról”, aki „Párizs-imádó már akkor volt, amikor ez több volt a bűnnél”, több generáció Párizs-képét meghatározta, az ő megélt, leírt élményét magukkal víve indultak el a várost újrafelfedező, a csodára várók, a próféta hajlamúak.

Már Ady maga meghatározta, hogy a város lényegét nem a fényes külsőségek, a nevezetességek adják, hanem az „Ezer apróság, millió serege a parányinak”, amelyet csak akkor érez az ember, „ha elhagyta a várost”, „Mintha levegőtlen levegőt szívna, akárhol jár”. S bár szívesen győzné le ezt a bekebelező érzést, szívesen tenné „nevetségessé ezt a gőgös misztériumot (...) Nem sikerül, mert ez a misztérium nem is misztérium. Csakugyan Athénból távozzunk, ha Párizsból távozzunk.” (*Úti jegyzetek*, 1906)

Párizs mint új Athén, új Babylon aposztrofálása többek írásában felmerül, a nagyváros élménye, ahol minden „zúgott, zajlott, ragyogott körülöttük” (Szomory: *A párizsi regény*), vonzotta a Napkeletről érkezőket. *A párizsi regény* (Szomory Dezső), *Páris elemei* (Justh Zsigmond), *Párisi eső* (Hevesi András), *Párisi notesz* (Orbók Attila), *Levelek Párizsból* (Ady) kötetek címei önmagukért beszélnek, a város az írások főszereplője. (A nagyvárosi sziluett, a forgalmas emberáradat, az architektúra az ez időben Párizsban tartózkodó képzőművészeket is vonzotta, gondoljunk Rippl-Rónai, Nemes Lampérth, Czöbel, Dénes Valéria, Réth Alfréd, stb. képeire.)

Az első világháború utáni generáció már nem mindenben azonosul elődeivel: Ady marad mindig is a viszonyítási pont, de a vélemények tőle igen sokban eltérnek. „Párizsról le kell, hogy beszéljünk, azt hiszem, ha most

Dominique de Combles de Nayves francia nagykövét meglátogatja a tárlatot

kijönnél, még jobban csalódnál abban a buta összezavart Mah-Jong partiban, amelyet a Baedekerek Paris néven neveznek ” – írja József Attila testvérének, Jolánnak. Kassák nem bírja úgy látni Párizst, mint ahogy Ady látta, Rejtő szerint az ősz nemcsak beszökött Párizsba, majd másfelé sietett, de tartósan ott is maradt, Cs. Szabó szerint Ady fél lábát a Gare de l’Este-en tartotta, Szabó Dezső egyenesen kijelenti: „Én vagyok Párizs Bakonya”. E meghasonlásnak a megváltozott politikai helyzeten túl oka lehetett többek között az is, hogy míg Párizst odahaza a „gyönyörök”, a „kicsapongások” városának „képzelték el”, a legtöbb ide zarándokoló ugyanakkor remetei életet élt, kis padlásszobákban húzódott meg többedmagával, fűtés nélkül vészelt át a hideget, és étel is kevés jutott az átdolgozott nap után. A magány, a nélkülözés, a honvágy elmélyülésre, öneszmélésre készítette az irodalmárokat, a várakozás és felkészülés pillanatai voltak ezek József Attilának, Kassáknak, Illyésnek, Szerb Antalnak egyaránt. A különböző avantgárd irányzatok, a dadaisták, a szürrealisták hálójába bekerülve közös nemzetközi folyóiratokban publikáltak, a fordítások, a nehezen létrejövő, majd elmélyülő kapcsolatok során formálódtak az alkotók, és alakult bennük a hovátartozás, az európaiság és magyarság fogalomrendszere.

„Magyar vagyok, de európai. / Páris, szeress, én földemet viszem...” – írta József Attila. Márai a várost a hozzá fűződő vonzalmának leírásával szinte megszemélyesíti: „Magához húzott, ismerősnek tetszett, nem engedett el” – írja. Minden megpróbáltatás, negatív tapasztalat ellenére a Montparnasse, a Quartier Latin és a Montmartre kiskocsmái, kávéházai a '20-as, '30-as években megteltek a „hunokkal”, „Napkelet mártírjaival”, s a Dome, a Coupole, a Rotonde, a Cluny kávéházak nemzetközi hangzavarába jól vegyült a magyar szó is. Tihanyi Lajos festő alakja társaságokat kötött össze, Bölöni György az itt élő magyarokért és Ady kultuszának ápolásáért fáradozott.

E rövid írásban még annyira sem lehet érzékeltetni azt a különös, semmihez nem hasonlítható vonzalmat, amely Párizst a magyar írókkal összekötötte, mint amennyire a „Párizs nem ereszt el” kiállítás vállalkozott. A kiállítás három fő tényezőt kívánt érvényesíteni:

- a múzeum gyűjteményéből, elsősorban a Bölöni házaspár és az emigráns magyarok hagyatékából olyan dokumentumokat bemutatni, amelyeket eddig a nagyközönség nem ismert, vagy csak ritkán láthatott;
- a hagyományos kiállításoktól eltérő, hangulatában a tartalomhoz illeszkedő, erre a célra tervezett installáción, szöveghordozókon szerepeltetni a könyveket, kéziratokat, relikviákat, valamint a képzőművészeti alkotásokat;
- a kiállítás anyaggyűjtése, formai és tartalmi jellegének meghatározása, rendezése – egy korábban meghatározott koncepció alapján – a múzeum valamennyi tárának bevonásával történjék, megvalósítása éppúgy legyen öröm a debütálóknak, mint a sokadik társlatukat rendező kollégáknak.

Az eredményt a látogatók reakcióiból, a média véleményalakításából tesztelhetjük.

E. Csorba Csilla

Rendező: E. Csorba Csilla

Látványterv: Pintér Réka

Pető Beatrix

„Fortuna szekerén okossan ül!”
Faludi Ferenc- emlékkiállítás (1704–1779)

Ez a címadó verssor azok számára is ismerősen cseng, akik semmit sem tudnak Faludi Ferencről, a 18. század kiemelkedő prózaíró-, költő- és műfordítójáról, korának kedvelt, és az irodalmi életet is jelentősen befolyásoló alakjáról.

A Petőfi Irodalmi Múzeum kamarakiállítással tiszteleg Faludi Ferenc 300. születésnapja alkalmából – a tudós pap, a magyar nyelv és a verselés művésze, a nemzeti költészet újjászületésének előfutára előtt.

A kiállítás létrehozói bíznak abban, hogy a kiemelt költői idézetek, a művek sokasága, az illusztrációs anyag felkelti a látogatók érdeklődését – kíváncsivá teszi őket ama költőre, aki átültette a 18. század jeles német, olasz vagy francia műveit magyar nyelvre, megalkotta azokat az új kifejezéseket – mint például a zsebóra, a nyelvbtlás vagy a napirend –, amelyek változatlan formában mai szó- kincsünkben is jelen vannak. Kevésbé tudjuk, hogy ő volt az egyike ama ritka íróknak, akik a felvilágosodás előtt magyarul írtak; nemcsak itthon, hanem külföldi tartózkodása idején is. Példakép tudott lenni a felvilágosodás jegyében újrászülető magyar irodalom számára, Bessenyei György, Batsányi János és a későbbi évtizedek költői is a nemzeti költészet előfutárát látták munkásságában.

Faludi Ferenc Németújváron született 1704. március 25-én. Apja a Batthyányak tiszttartója volt. Iskoláit Kőszegen, Sopronban, majd Grazban végezte – mindvégig a jezsuiták tanítványa, majd maga is belépett a rendbe (1720). 1722-től Grazban filozófiát, Bécsben matematikát és teológiát tanult, majd megkezdte tanári pályáját, hiszen 1725-től először Pozsonyban, majd Pécsen grammatikát, retorikát és poétikát oktatott. 1729-ben pappá szentelték. Jól ismerte a magyar, a latin és a német nyelvet, hosszú római tartózkodása alatt megtanult olaszul, teológiai és filozófiai műveltsége mellett járatos volt az ókori ismeretekben és a matematikában. Minden időben foglalkoztatta azonban a nép nyelve is – eljárt a falvakba, beszélgetésre bírta a parasztokat, hogy megismerje az élőbeszéd kifejezéseit. Tapasztalatait feljegyezte, az idegen kifejezéseknek azonnal megkereste a magyar megfelelőjét, ha nem volt rá szó, újat alkotott – így lett a nyelvújítás előfutára.

Fiatal korától magas egyházi tisztségeket töltött be, Bécsben, Grazban, Linzben és egy évig a budai Szent Anna-templomban hitszónok, vezetője a Pazmaneumnak, majd 1741-1745 között Rómában a magyar zarándokok gyóntatója. Később a bécsi Theresianum igazgatója, a nagyszombati nyomda igazgatója, Pozsonyban a rendház könyvtárosa, a gimnázium igazgatója, és két évig az állami cenzori feladatokat is ellátta. Grazi tanársága idején előszavával jelent meg egy geometriai munka, majd szerkesztésében egy hadtudományi tankönyv is.

A fiatal jezsuita (37 éves) római szolgálata alatt lett magyar íróvá. Itt ültette át – Francesco Giuseppe Morelli olasz fordításából – az angol William Darrel erkölcsnemesítő műveit, a *Nemes embert* és a *Nemes asszonyt*. (A

két kötet Faludi hazatérése után Nagyszombatban jelent meg, 1748-ban.)

„Bujdosása” (külföldi tartózkodása) idején a *Nemes ember* előszavában fogalmazza meg írói programját:

„A’mit irtam, azért irtam, hogy meszsze – bujdosásimban ki ne kopnék élő nyelvünkől, példát adnék sok heverő pennának, olvasásra való nyujtanék a’ hívalkodóknak, jóra emlékeztetném a’ világ gondjaiban el–merült elméket.”

Rómában töltött éveiben Faludi felfigyelt az akkor közkedvelt iskoladrámákra – kettőt le is fordított –, melyekből a *Caesar Aegyptus földjén Alexandriában* címűt a nagyszombati diákok be is mutattak. Nagyszombatba kerülése után kezdte kinyomtatni kéziratának egy részét, a *Nemes ember* és a *Nemes asszony* című munkákat követte az *Udvari ember* (első rész, 1750), majd jó két évtized múltán a *Nemes úrfi* és a *Szent ember* című fordítások. Utolsó munkája a *Téli éjtszakák* – külföldi szerzőktől származó novellák gyűjteménye –, melyben a világ izgalmas dolgaival szórakoztatja olvasóit – a rokkóó ízlés példatárának tekinthető.

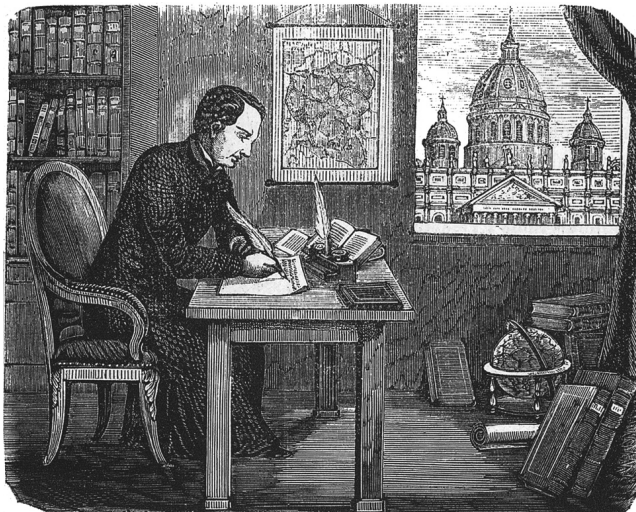
Faludi kevés verset írt, alig negyven költeményét ismerjük (többek közt ő írta az első magyar szonettet), de ezek a formabravúr remekei. Világi versek, tele érzellemmel, humorral, bölcsességgel, népies fordulatokkal. A kiállításon e versesfüzet hasonmás kiadását tekintheti meg a látogató.

A jezsuita rend feloszlatása után – a már idős költő – visszavonult a Batthyányak birtokán lévő Rohoncra, beköltözött a szegényházba, és itt élt öt év múlva bekövetkező haláláig. Sajnos hagyatéka elveszett, de még csak hiteles arcképét sem ismerjük.

A kiállítás látogatóinak ajánljuk, hogy az eredeti művek, metszetek megtekintése mellett nézzék meg a Duna Televízió alkotását és utazzák végig Faludi Ferenc író, költő életútját a film segítségével is.

Püski Anikó

Forgatókönyv és anyaggyűjtés: Vörös Imre és Püski Anikó
Látványterv: H. Kocsis Annamária

A költő elképzelt ábrázolása
Toldy Ferenc 1853-as Faludi-összkiadásában

Európai műtárgyfotók Kassák Lajos hagyatékából Új kiállítás a Kassák Múzeumban

Kassák a *Ma*, a *Dokumentum*, a *Munka*, majd az *Alkotás* és a *Kortárs* című folyóirat szerkesztőjeként 1920-tól csaknem három évtizeden át szinte folyamatosan kapta közlésre magyar és külföldi képzőművészekről a festményeikről, grafikáikról, szobraikról készített és többnyire aláírt fényképfölvételeket.

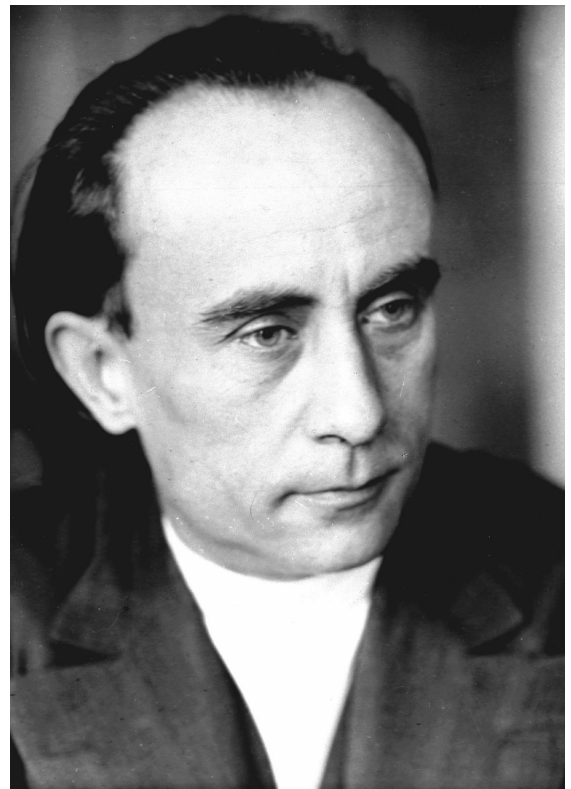
A művek és fotóik létrejöttét illetően a legkorábbi sorozat az orosz konstruktivisták köréhez tartozó Malevics, Rodcsenko és Rosanova egy vagy több alkotását megörökítő fényképek együttese. Berlinből többek között Archipenko és Gabo egy-egy, Baumeister öt művének fényképe érkezett. Ritka szerencse, hogy a művészettörténeti jelentőségű Baumeister-sorozat Kassák későbbi lakóhelyváltásai ellenére megmaradt. Különleges érték az a fölvétel is, melyen a fényképezésre kiválasztott mű mellett látható maga Baumeister. Ez a fénykép a Kassák-hagyaték anyagában a legkorábbi példa arra, hogy a műtárgyfotónak léteznek különleges változatai: a kompozícióban képzőművészeti alkotást tartalmazó műteremfotó és az ugyanezen elv alapján készült portréfotó.

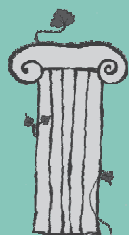
Az 1920-as évek első felében Kassák és a bécsi *Ma* címére érkezett műtárgyfotók másik nagyobb csoportját a weimari Bauhaus mestereinek alkotásaiból készült fényképek alkotják. Ebből az anyagból megkülönböztetett figyelemre tarthat számot az a felvételsorozat, mely Gropius 1922-ben készült jénai városi színházának részleteit örökíti meg. A dessau Bauhaus korszakából származik az a Moholy-Nagy által már Budapestre küldött remek felvételsorozat, mely az 1931. évi berlini építészeti kiállítás Bayer, Gropius és Moholy-Nagy által tervezett installációit, termeit mutatja be. Kassák műtárgyfotó-kollekciójában Párizs 1920 utáni művészeti életét többek között Robert Delaunay, Léger, Ozenfant és Mondrian műveinek fényképei képviselik. Van dokumentumértékű fotó a magyar és a román, továbbá a magyar és az amerikai avantgárd kapcsolatáról is. Medgyes László párizsi színházi vállalkozásairól és a Das junge Schlesien nevű német művészcsoport munkásságáról készült fotósorozat a hazai és a külföldi kutatókat az elvégzendő feladatokra figyelmezteti.

A legnagyobb egyéni kollekciót a Kassák műveiről készült fotók alkotják. Közülük a korai, a többnyire elveszett vagy lappangó művek fotói érdemelnek különös figyelmet. A Kassák hagyatékában megmaradt anyag művelődéstörténeti jelentőségű sorozatai közé tartozik a Csehszlovák Köztársaság 1928. évi brünni kultúr-kiállításáról készült, ritkaságnak számító tizenkét felvétel.

A műtárgyfotó-gyűjtemény legnagyobb része 1946-tól 1948-ig került Kassákhoz. Az *Alkotás* és a *Kortárs* szerkesztőjéhez érkezett küldemények közül önálló sorozatot alkotnak a Párizsban élő magyar származású művészek – Étienne Béothy, Brassai, Csáky József, Étienne Hajdu, Emile Lahner, Prinner Antal, Vörös Béla és mások – műveiről kiváló párizsi fotográfusok, közöttük Rosie Rey és Landau Erzsébet által készített fényképek. Az 1960-as évek anyagában Vasarely, Le Corbusier és Amerigo Tot művei szerepelnek.

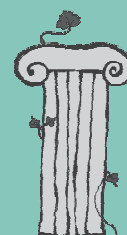
Csaplár Ferenc

Palotakerti Esték

Petőfi Irodalmi Múzeum

Zene

2004. június 17., 20 óra
(Esőnap: június 20., 20 óra)
Danubia Szimfonikus Zenekar
Kamarazenekara

2004. június 25., 20 óra
(Esőnap: június 27., 20 óra)
Benkó Dixieland Band

2004. június 28., 19 óra
(Esőnap: június 29., 19 óra)
Kaláka, Sebő együttes
és a Merlin Kommandó

2004. július 5., 20 óra
(Esőnap: július 6., 20 óra)
Ghymes

2004. július 13., 20 óra
(Esőnap: július 14., 20 óra)
Budapest Klezmer Band

2004. július 20., 20 óra
(Esőnap: július 21., 20 óra)
Budapesti Vonósok
Kamarazenekar

Színház

Európai Reneszánsz Tisztelői Társulat
Carlo Goldoni
A régiséggyűjtő családja,
aragyi az anyós és a meny
Ősbemutató

Előadások: június 18., 23.
július 7. és 9.
Esőnapok: június 21., 24.
július 8. és 11.

2004. július 26., 20 óra
Gáncos ritéz – balett
Bozsik Yvette társulat

Gyerekprogramok

Bábelőadások és
kézműves foglalkozások a kertben
Előadások: július 6., 8., 15. és 20.
délután 3 órakor

Az előadásokra jegyeket a helyszínen, a múzeum jegypénztárában (tel: 317-3611/203 mellék)

és az ismert jegyirodáknál lehet vásárolni.

Budapest V., Károlyi M. u. 16. www.pim.hu

50 éves a Petőfi Irodalmi Múzeum

Fővárosi Közgyűlés Kereskedelmi
és Turisztikai Bizottsága

Az ellopott tragédia

Kemény István beszéde a Rejtő Jenő-émlékkiállítás megnyitóján

A következő rövid és lényegre törő leltárt a haldokló Arthur Rimbaud címezte 1891. november 9-én, stílusosan a Tengerhajózási Vállalat marseille-i igazgatójának. Végül is ki másnak összegezze életét és munkásságát?

„EGY FOG – EGY TÉTEL
KÉTFOG – EGY TÉTEL
HÁROMFOG – EGY TÉTEL
NÉGYFOG
KÉTFOG”

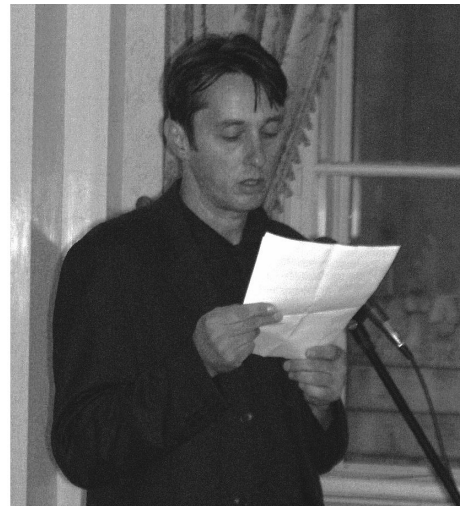
Másnap meghalt.

„Pfuj... de kozmás egy élet volt...”

Kedves közönség! Talán senki nincs Önök közül, aki ne ismerné fel, hogy ez a mondat a nagy Levin utolsó szavai közül való – *A három testőr Afrikában* lapjairól. Arthur Rimbaud-t, a költő-, Levint, a szakács-, és Rejtő Jenőt, az írózenit kozmás életük hozza össze. Az, hogy a nagy Levint történetesen Rejtő Jenő írta, szinte nem számít: ő most már, míg a magyar nyelv létezik, élni fog írójával együtt, de függetlenül is tőle. (Hogy a szóban forgó nyelv meddig él még, az más kérdés, de sajnos nem kizárt, hogy az utolsó magyar szavak is ezek lesznek: pfuj, de kozmás egy élet volt.)

Rejtő Jenő munkássága egyike ama nagy életműveknek, melyek miatt meg vagyok elégedve, hogy azon a nyelven olvasok, amin. De szemben például Adyval vagy Weöres Sándoréval, sokáig idegesített is, sőt, dühített ez a munkásság.

Miért nem lett Rejtő Jenő egy Franz Kafka? Ezt kértem számon rajta. Miért nem lett igazi irodalom? Az ember gyerekkorában falja Rejtőt, aztán kifejlődik az irodalmi füle és rájön, hogy ez azért nem Kafka. Pedig valahogy annak kéne lennie. Sőt. Egy olyan Kafkának, aki teljesen Kafka, és ezen kívül kell megfulladni rajta a röhögéstől. Egy olyan Kafkának, amilyen nem volt, és talán nem is lehet soha, mert olyat nem is lehet írni. De mégis

Kemény István költő

nem volt, és talán nem is lehet soha, mert olyat nem lehet írni. De mégis ekkora elvárást támaszt az emberben a Rejtő-életmű is, és Rejtő Jenő sorsa is. És egyszer csak ott találja magát az ember valami egyetemi folyosón, amint éppen mentegeti, ő mentegeti Rejtőt. Ráadásul a szokásos közhelyekkel: ha csak a *Csontribrigád* lett volna... Ha a *Csontribrigád*nak nem volna happy a vége... A *Csontribrigád* mint prófécia... Ha Rejtő életben marad, akkor írja meg a javát, az igazi 22-es csapdját... Satöbbi. És jönnek a vitapartnerek az ellenközhelyekkel: ponyvaparódia, de bizony ponyva is... A cselekmények banálisak... A figurák élnek, a szállóigék szállnak, de egész oldalak hajlanak giccsbe... Satöbbi. És a fiatal ember áll a hosszú irodalmi fülével, és nem tudja megvédeni Rejtőt. És nincs is kitől, mert a vitapartnerek is Rejtő-rajongók. Együtt dühösek Rejtőre, mint egyébként Rimbaud-ra is, aki azzal, hogy kivonult Afrikába az irodalomból, szintén elárulta (leendő) rajongóit: most akkor végül is mi az ördög maga az irodalom, ha egy Rimbaud-nak kevés volt, egy Rejtő pedig nem bír belekerülni?!

Mert nem bír. Pedig írva is van, szeretjük is (rengetegen), féltjük is, tehát szívesen tudnánk végre biztos helyen: a magyar irodalomtörténetben. De hát nem jön össze. Hányszor mondták el komoly, nagy írók, Szentkuthy Miklóstól Spiró Györgyig, hogy Rejtő nem ponyva, regényei alpművek, hiába! Hányszor és hányan dobták már be a nagy, mély és hullámozó magyar irodalomba a Rejtő-életművet – mint mások Mr. Gould holttestét az Indiai-óceánba, ahonnan valahogy mégis mindig visszajött a hajóra! Pizskos Fred, aki maga is kudarcot vallott az illető tetemmel, legyintve kommentálta az esetet: „az ilyesmi nem árt neki... Edzett halott.”

Ma azt hiszem, el kéne fogadni, hogy Rejtő Jenő életműve, ez az edzett halott nem csak irodalom. Kevesebb is, több is. A nagy, modern világmítoszok része, amilyenből az amerikaiaknak van a legtöbb: a Vadnyugat, Chicago, gengszterek, dzsessz, rock and roll, satöbbi. De Magyarországnak is van legalább egy ilyen világmítosza: Budapest. Az, hogy ez a város a tizenkilencedik század vége és a huszadik közepe között sok tekintetben emlékeztetett Periklész Athénjére, a Mediciek Firenzéjére vagy az Erzsébet-kori Londonra, talán már nem is kérdéses: annyi zseniális művész, zenész, író, tudós, filmes stb. született itt vagy találta itt magát, amennyi évszázadok alatt szokott egy városba születni, vagy valahogy odakeveredni. Ezt tudjuk. De az ilyen fénylő névsorok mögött mindig ott nyüzsög egy nagyszerű polgárság és egy átlagon felüli csőcselék. Vagy mondjuk így: a nagy Budapest mögé kellett a pesti utca zsenialitása is.

Mert ami a mondott időszakban a pesti utcán zajlott, az zsenialitás volt valóban. Ötlemből, öntudatból, vagányságból, humorból, szolidaritásból, bátorságból állt össze. És főleg életkedvből. Ebből a zsenialitásból született például a pesti vice, a nagy futball vagy – teszem azt – Ötvenhat. Valamint Rejtő Jenő életműve is. Azt hiszem, elsősorban Rejtő könyveiből lehetne rekonstruálni a zseniális pesti utcát. És kellene is, mert ma nagyon nincs

helyette semmi. Főleg életkedv.

Talán témaparkok kellenének – amerikai módra –, ahol a Rejtő-figurákkal találkozik az ember. Vagy igazi Rejtő-filmek, mert a számítógépes animációval végre életszerűen lehetne előállítani azokat a verekedéseket, amik a stilsztika szabályainak ugyan engedelmességek, de a fizika törvényeit megcsúfolják. Vagy egyszerű utcahonlapok kellenének. Ha a régi (1939 előtti) pesti utcát akarnám látni, ráklickelnék a szóra: Király, Népszínház, Dohány. Bármelyiket nyitnám ki, *Az ellopott futár* harmadik fejezetében találnám magam. Amikor Szivar, a jassz összeveszett Prücsökkel, és végigsétál Casablanca külvárosán, a következő figurákkal lesz dolga: a Szeplős Nanette, a Mikiegér-árus, Kicsit Bob, a főfiú, egy vén, szakállas osztrigaárus, a Kmetter Bubi, az amerikai diák, aki árnyképekkel ügynököl a belvárosban, Cefi, a vízfejű Drót, Gomb Riza, Tolonc Hedvig, a Tetováló Fréderic, Prof. Wurm, a varázsló és neje, Tropp, a bútoros, utcakölyök kórusa, Korn Atya, Vénfürdő Bill, Rita Kamélia, Rendőri Nanette, Veuve Marie, a bolt előtt pipázó fűszeres és toprongyos inasa, Wanderbild, a Lajos, aki nem siet a gallérokért, André, Odette, a Finom Török, a Gyula, Roppant Manó, Tolvaj Dézi, Rongy Aurél kaptány, Schulteisz, az Ikrek, Tanúpipóke, Rezeda, Részes Mandarin, Tülök Bull, a lámpagyújtogató, és végül a Besurranó Mirnix.

Ez nem egy magyarra lefordított francia-arab gyarmati város. De nem is pesti figurák idegenben. Aki ezt az idilli nyüzsgést elolvassa, nem úgy érzi, hogy otthon van Casablancában, hanem, hogy ez a Casablanca – Pest, mert más város nincs, és nincs is rá semmi szükség. Ugyanez a helyzet Colombóval, Friszkóval, Szingapúrral, meg az összes többivel. Egyetlen város van, és az maga a világ.

És ez az egy utcányi ember csak a Rejtő-világ töredéke. Az egész Rejtő-világ több száz, vagy inkább több ezer ezekhez hasonló figura – „az életből merítve”. Az Ember paródiája. E világnak a teremtője ugyan Rejtő Jenő, de helyén más trónol: egy parodisztikus Úr, Pizskos Fred, a Kapitány. Pizskos Fred az Ószövetség Istenének egy alvilági változata: nem lehet nem perben-vitában állni vele, de sokáig meglenni sem lehet gyanús segítsége nélkül. Hal- és megunthatatlan, utál-, de mindenható. (Kivéve Mr. Gould holttestét, amit még ő sem volt képes végleges hatállyal bedobni – de talán erre való ez a kiállítás...)

Ennek a kiállításnak apropója nincs. Csak nagyon itt volt az ideje. És igazán az lenne szép, ha csak egy első, kezdetleges kísérlet volna megmutatni nekünk, hogy tulajdonképpen hol is élt Rejtő Jenő, ahhoz képest hol élünk mi, sőt – miért.

(A megnyitó beszéd 2003. október 20-án hangzott el.)

Képek, maszkok és relikviák között
Beszélgetés Kovács Idával, a Művészeti és Relikviatár vezetőjével

– Egy szubjektív megjegyzéssel kezdem: mindig is érdekelték a gyökerek, az, hogy ki miként indult el a pályáján. Te hogyan lettél muzeológus, mi motivált?

– Ha azt mondom, hogy a Rák jegyében születtem, némiképp talán orientálja azokat, akik hisznek a csillagjegyekben. A Rákokról köztudott, hogy vonzódnak a régi könyvek, metszetek, textíliák, s egyáltalán az antik tárgyak iránt. Már gyerekkoromban is érdekelték amútt emlékei, találtam otthon nagymamámtól, illetve édesanyám leánykorából megmaradt ruhákat, csipkéket, ezek különösen izgattak. Mindig is foglalkoztattak a történetek: kislányként imádtam a meséket, majd amikor olvasni kezdtem, faltam Stendhált, Balzacot, Jókait, később a verseket: Adyt, József Attilát, Ginsberget. Középiskolai magyartanárnom révén került kezembe az *Élet és Irodalom*, a *Látóhatár*, a *Nagyvilág*. Szintén ő vitt el bennünket a hatalmas Chagall-kiállításra, ami talán 1974-ben lehetett. Kígyózó sorok álltak a Műcsarnok előtt – talán ettől az időponttól datálhatnám képzőművészeti érdeklődésemet. Pályám nem könnyen indult: levelezőn végeztem el a főiskolát magyar–orosz szakon, utána az ELTE következett magyar szakon, majd évek múlva ugyanott, az elsők között szereztem fotó-történelem diplomát. Szükségét éreztem annak is, hogy a műtárgyakról minél többet tudjak, ezért öt vagy hat éve beiratkoztam egy BÁV-tanfolyamra: festmény-, illetve grafikai becsüs szakképesítést szereztem. 2003 őszétől az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének PhD-hallgatója vagyok, doktori témám az *Írói látogatások a hosszú XIX. században*. Tizenkilenc éves korom óta dolgozom a Petőfi Irodalmi Múzeumban, ide is magyartanárként

köszönhetően kerültem. A képzőművészeti gyűjtemény vezetője akkoriban W. Somogyi Ágnes volt, egy másik kollégával ketten lettünk a beosztottjai. Mára osztályunkon, rajtam kívül, a hozzánk tartozó fotósokkal és kiállítás-rendezőikkel együtt tizenhárman dolgoznak.

– A Művészeti és Relikviatár sokoldalú tevékenységi köréből melyek azok a területek, amelyek közel állnak a szívedhez?

– Különösen közel állnak hozzám a fotók, ezért is végeztem el a fotótörténetet. Nemcsak az érdekel, hogy ki van a fényképen, hanem az is, hogyan készülhetett. Amikor csak tehetem, elmegyek képzőművészeti kiállításokra, illetve megnyitókra, sőt kortárs galériákba is. Ifjúkorom mara-dandó, s minden bizonnyal szemléletemet is formáló él- ménye volt a hetvenes évek pezsgő avantgarde művészete. Festészetben és szobrászatban kívül beletartoztak ebbe akciók, performanceok, filmek, fotózás, színházi előadások, zenei események, amelyeken gyakran és örömmel vettem részt. Tovább szűkítve a kört, azt mondhatnám, hogy kedvenc, visszatérő témám és talán végre sikerül majd kiállítást rendezni belőle – a maszkok. A nyolcvanas évek elején kezdtem el adatokat gyűjteni a Magyarországon fellelhető, írókról és művészekről készített élő- és halotti maszkokról, és azóta kutatom megszületésük történetét.

– Milyen fázisban van ez a terv? Akár lehet egy következő tárlat?

– Talán már jövőre, 2005-ben megvalósulhat, de 2006-ban biztosan. 1816 az első esztendő, amelyből fennmaradt az első magyarországi író-maszk: Kazinczy Ferenc élőmaszkja; 1830-ban pedig halotti maszkot öntöttek Kisfaludy Károlyról, sajnos ennek lelőhelyére már nem sikerült rábukkannunk, pedig a régi *Irodalmi Lexikon* még fotót is közölt róla. Egyébként ma is készítenek ilyen maszkokat, ha jól tudom, a Mező Imre úti temető hirdeti ilyen szolgáltatást. A Művészeti és Relikviatár, amennyire lehetséges, igyekszik tovább bővíteni ezt a gyűjteményi egységet. Az elmúlt hetekben vásároltunk például egy élőmaszkot Mészöly Miklósról, amelyet Schaár Erzsébet szobrász- művész öntött az 1960-as években az *Utca* című híres szoborkompozíciója számára. Most tárgyalunk Szent- kuthy Miklós halotti maszkjának megvételéről, amely hagyatékában maradt fenn, s amelyet Melocco Miklós szobrászművész készített.

– Mi vonzott a maszkokban, mitől olyan különlegesekek számodra?

– Elsősorban az, hogy egy ilyen maszk egyszerre művészeti alkotás és egyszerre relikvia: olyan komplex dolog, ami az íróhoz vagy költőhöz nemcsak mint tárgy, vagy egyes írók esetében mint szimbólum kötődik, hanem meg is érintette a bőrét, annak a nyomát viseli, szinte szakrális jellegű. Ugyanakkor mégis szobor, tehát az esztétikum szférájába tartozik.

– Tudtommal a múzeumba kerülhetnek komplett hagyatékok, illetve hagyatékreszek. Ha egy teljes hagyaték jut hozzánk vásárlás vagy adományozás útján, akkor hogyan történik az anyag feldolgozása: egyben maradhatnak vagy különböző helyekre kerülnek?

– Az anyagokat tematikusan osztályozzuk, ami azt jelenti,

hogy a beérkezett hagyatékokat különböző nagyobb gyűjteményi egységekben helyezzük el. Ilyen egység például a *festménygyűjteményen*, a *szobor- és érem-*, valamint a *relikvia-*, illetve a *fényképgyűjteményen* túl a *grafikai gyűjtemény*, amelyen belül portrékat, helyszínek és épületek ábrázolásait, könyvművészeti anyagot, írórajzokat illusztrációkat őrzünk. Ezeket írók szerint osztályozzuk: például egy grafikus Gárdonyi Géza *Ida regényéhez* készült illusztrációját Gárdonyi Géza nevével találjuk meg. Ez így a legpraktikusabb, különösen ha kiállítás-rendezésre kerül sor, mivel így könnyedén megtalálhatjuk az összes anyagot az adott íróról, költőről. Grafikai gyűjteményünk értékes része az írók által készített rajzokat tartalmazó egység. Bizonyára sokan tudják, hogy nem egy írónk kitűnően rajzolt vagy festett. Jól rajzolt Kazinczy, szépen festett Kisfaludy Károlyon kívül Jókai Mór és Madách Imre is. Örülök, hogy vannak rajzaink Tóth Árpádtól, Karinthy Frigvestől, Tersánszky Józsi Jenőtől, Gelléri Andor Endrétől. Szobor-, érem- és kispasztika-gyűjteményünk túlnyomórészt íróportrékat tartalmaz. Elvértve azért akad olyan kispasztikánk is, amely vagy hommage vagy úgymond illusztratív. Ilyen Kő Pál *Magyar Messiás* szobra Ady verse nyomán, vagy Kutas László Örkény ihlette *Macskajáték* műve. Melocco Miklós hatalmas szoborkompozíciója, az *Ady-oltár* is úgymond illusztratív, azaz irodalmi ihletésű. Ezt a művet, ami az 1977-es Ady-kiállításunkra készült, látogatóink ma is megtekinthetik: 2000-ben felújítva átszállítottuk a Károlyi-palota kiállítási frontjának saroktermébe.

Ahogy a grafikai gyűjtemény, úgy a festménygyűjtemény nyolcvan százalékát is íróportrék alkotják, ezen kívül találhatunk néhány épületet ábrázoló festményt, illetve illusztratív, alkalmasint pályázatainkra beérkezett alkotásokat. A múzeum már az 1960-as évektől kezdő-dően meghirdetett ún. képzőművészeti pályázatokat, rendszerint egy író kiemelkedő évfordulójához kapcsolódóan. Ezek a pályázatok nagyrészt grafikákra vonatkoztak, de több esetben érkeztek be festmények is, például az Ady-, a József Attila- vagy a Babits-pályázatra. Ilyenkor nemcsak az írókat ábrázoló képek, hanem illusztratív jellegű grafikák, festmények is születtek, amelyek egy vers, egy irodalmi mű hangulatát próbálják meg kifejezni. Értékes gyűjteményrész a festményeken belül amaképek köre, amelyek írók birtokában voltak. Például a Veres Pálné utcai Ady-lakásból kialakított Ady Emlék-múzeumban kiállítottuk azokat a műveket, amelyek az Ady-Csinszka házaspár birtokában voltak. Itt látható Tihanyinak egy Nagyváradon festett enteriőrképe, egy badacsonyi tájképe, Czigány Dezsőnek egy dekoratív virágszendélete, illetve Kernstok lovakról készített tanulmányrajzai.

A képzőművészeti gyűjtemény mellett tárunk másik oszlopa lett az 1986-ban hozzánk csatolt relikviagyűjtemény, amelyet két muzeológus főmunkatárs gondoz. Közel háromezer relikviánk van, melyeknek számát igyekszünk folyamatosan tovább bővíteni. A közelmúltban Jékely Zoltán, Petri György, Mészöly Miklós relikviáival gazdagodhattunk. Néhány évvel ezelőtt kortárs íróinkat, költőinket levélben felkértük, hogy

ajándékozzák egy-egy kedves tárgyukat a Petőfi Irodalmi Múzeumnak. Olyan jellegzetes használati vagy dísz tárgyakra gondoltunk, amely szívükhöz közel áll, de azért meg tudnak válni tőle, és amelyikről szívesen írnának számunkra egy oldalt. Felhívásunkra meglepően sokan reagáltak. A kéziratokat elhelyeztük Kézirattárunkban, a tárgyak a relikviatárba kerültek. Ily módon találta meg nálunk helyét például Zalán Tibor kalapja; volt, aki egy floppyt hozott, mert azon számára értékes szöveg volt, Koppány Zsolt a gyerekkori szemüvegét ajándékozta nekünk, amihez sok emlék kötötte. Abból a szempontból is tanulságos volt a felhívás, hogy egy muzeológus írói relikviának klasszikusan leginkább egy tollat vagy egy szemüveget tart, esetleg egy íróasztalt, írógépet, maximum egy fotelt. Most pedig kiderült, egy író másképp gondolkodik erről... A relikviatárban nemcsak apró tárgyakat, hanem bútorokat is őrzünk. Több, szinte komplettnek tekinthető írószoba anyaga került be, például Déry Tibor, Tamási Áron, Illés Endre, Ottlik Géza, majd Jékely Zoltán hagyatékából. Így kerültek hozzánk könyvespolcok, írópultok, például Ottlik írószekrénye, kártyaasztala székekkel, kedvenc bordó plüssfotelje, amit két ízben már láthattak is kiállításon a múzeumunkba ellátogatók. Végül, kis kitérő után, visszakanyarodva eredeti kérdésedhez, egy hagyatéknál úgymond egyesítésére már csak akkor nyílik mód, amikor az íróról kiállítást rendezünk.

– **De ha valakit érdekelnek, akkor az adott író nevével a tár nyilvántartásában megtalálja őket.**

– Igen. Már csak hetek választanak el attól, hogy fel tudjuk tenni honlapunkra relikviaanyagunk nyilvántartását. Minden relikviát felvettünk számítógépes adatbázisunkba, s ennek használata révén majdan létrehozható lesz egy-egy virtuális írószoba. De valóságosan is rekonstruálunk dolgozószobákat bizonyos tárlatok alkalmával. Tavaly láthatott a közönség egy Jékely Zoltán-émlékiállítást, amelyben a Jékely családtól ajándékba kapott relikviák és bútorok is ki voltak állítva. Együtt volt látható dedikált könyv, kézirat, fotó, valamint a költő könyvszekrénye, íróasztala, írógépe; tehát azoknak a kiállításoknak a hangulatát idézte fel, amikor még enteriőröket építettünk. Jelenleg pedig Jókai-kiállításunk harmadik termében megtalálható az író rekonstruált dolgozószoba-szegelete. Ennek a megközelítésmódnak nagy a sikere, mivel látogatóinkat érdeklí az író alkotói közege, olyan érzésük van, mintha bepillantást nyerhetnének a kulisszák mögé.

– **Néhány hónapja jelent meg új köteted, az *Ottlik képeskönyv*, amelynek szerkesztési koncepciója az, hogy a különböző képek mellé Ottlik műveiből vett szövegrészleteket helyezel. Milyen anyagokból és gyűjteményekből válogattad a fotókat, és kikkel vetted fel a kapcsolatot a könyv összeállítása, szerkesztése során?**

– A Petőfi Irodalmi Múzeum abban a szerencsés helyzetben van, hogy Ottlik Géza tárgyi hagyatéka 1995-ben, illetve 1998-ban hozzánk került, ezáltal fényképei is, közel ötszáz darab. Túlnyomórészt ezekből választottam ki a kötet fotóit. Ottlik Géza kézirateit az anyag szellemi örököse az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékozta, s ezek között is fellelhető volt még néhány, előttünk ismeretlen fénykép. A kéziratokat és az ott

őrzött fotókat is átnéztem, s kiválasztottam néhány képeslapot, amely a kőszegi katonai alreál belső tereit ábrázolja, illetve két addig nem látott családi fotót. Amikor a kötet összeállt, látszott, hol vannak hiányok, hézagok. Megkerestem olyan személyeket, akik ismeretségben voltak Ottlikkal. Fakan Balázs – ő volt a *Hajnali háztetők* című Dömölky-film dramaturgja –, aki a 80-as évek közepén sok időt töltött együtt az íróval, rendelkezésemre bocsátott né-hány általa készített felvételt, ezeken Dömölkyt és Ottlikot, illetve Nemes Nagy Ágnes és Ottlikot láthatjuk együtt. Tandori Dezsőtől egy róla 1957-ben felvett fotót kaptam kölesön. Czigány György készséggel adott fényképeket, amelyek baráti körben náluk készültek, amikor Ottlik barátja, Koromzay Dénes hedegűművész Magyarországra látogatott. Néhány más olyan képet is beválogattam, amelyek nem az Ottlik-hagyatékából, hanem saját, múzeumi gyűjteményünkől származnak, viszont mindenképpen Ottlikhoz tartozónak vélem őket: Rónay György, Mándy, Pilinszky, illetve Nemes Nagy Ágnes, az *Újholdas* alkotók egy-egy fotójáról van szó. Külön oldalon helyeztük el az ő emléküket őrző fényképeket. A szövegek kötetekben megjelent Ottlik-írásokból valók, elsősorban az *Iskola a határon*, a *Buda*, a *Hajnali háztetők* és a *Próza* lapjairól. Ezek általában ahhoz a hangulathoz kötődnek, ami a képen tükröződik, sok esetben pedig olyan gondolatokat fejeznek ki, amikről úgy vélem, Ottlik számára döntő jelentőségűek, úgymond őt leginkább foglalkoztató alapgondolatok. Nagy örömmel tapasztaltam, hogy bizonyos, a portrék mellé illesztett szöveg-töredékek sokak szerint igen találóan illeszkednek az adott fotóhoz. Mindig a fénykép látványa volt az elsődleges, igyekeztem ahhoz rendelni, megtalálni a vele harmonizáló sajátos Ottlik-gondolatot.

A kötet előszavának, bevezető tanulmányának megírásához leginkább a régi barátokat, nemzedéktársakat, az író életének tanúit lett volna jó, azaz a legautentikusabb felkérni, de ők már nincsenek közöttünk. Nagy örömünkre, Tandori Dezső elvállalta az esszét. Tandori az 1950-es évek közepétől több mint tíz éven át volt baráti-tanítványi kapcsolatban Ottlikkal, szinte mindennapos vendég volt otthonában, mesterét és tanítóját tisztelhetette az íróban. Az esszé olyasvalakinek a vallomását tükrözi, akinek személyes érintettsége, kötődése, emlékei vannak, ugyanakkor körülhatárolható véleménnyel, értékeléssel bír Ottlik írásművészetéről.

– Szerinted mi alapján kerül közelebb a muzeológus egy-egy írói hagyatékhoz és ezzel az életműhöz is? Személyiségbeli hasonlóság szükséges, vagy hogy téged is foglalkoztató témákat dolgozzon fel, esetleg valami más?

– Azt hiszem, nem kétséges, hogy egy muzeológus is írásai alapján érez magához közel egy költőt vagy író. Ha azok megszólítanak, valamilyen módon megérintenek bennünket – ez lehet akár tematikai, akár alkati vonzódás –, azon már csak emel vagy erősít, ha a múzeumban hozzá, illetve a műveihez kapcsolódó tárgyakat találunk. Mondjuk Ottlik bridzskártyapaklija mindenki számára – még akkor is, ha úgy mint én, nem tud bridzselni – kellemes borzongást jelent, többlettel bír, legendás tweedzakója szintén. Sőt! Bizonyos tárgyak képesek néha metaforájává vagy szimbólumává válni egy-egy írói életműnek, vagy legalább magukba sűrítenek, összefognak valamit az író személyiségének egy vonásából. Ottlik tweedzakója nem véletlenül került az *Ottlik képeskönyv* belső borítójára.

Ottlik Gézában a szavai mögött is mindig ott érezhető erő és emberi méltóság sugárzása fogott meg, az a fajta tartás, körültekintő és meglehetősen összetett gondolkodás, amit neveltetésével hozott, mind a katonai iskolaival, mind a családdal; s később meghatározó olvasmányélményeivel – Kosztolányira gondolok – tovább erősítette. Ez nyilván nemcsak egy művész tartása, persze mindenkor és példaértékűen az is, hanem elsősorban hétköznapi emberi, tanári is: vert

helyzetekből mindenkor felállni és tovább élni. Néhány éve rendeztem egy Vajda János-émlékiállítását. Vajda személyiségében a különőség, a zártság vonzott; furcsa, keserű magánya és a küzdelem, amit e magány ellen, a magánya feloldásáért folytatott. *Rejtett bánat* – ez volt a kiállítás címe. Tulajdonképpen ezzel a bánattal és magánnyal folytatott hadakozásának művészi eredménye az általa létrehozott egyedülálló líra, ami előtt Ady is fejet hajtott. Múzeumunk Jókai-kiállításán láthatjuk, hogy Jókai ötvenéves alkotói jubileumára mennyi elismerést, kitüntetést, ajándékot kapott az ország minden tájáról, míg Vajda saját jubileumakor mindössze egy közepes díszvacsorát s egy hosszabb üdvözlő iratot, amit írószervezetek írtak alá. Életük utolsó esztendei egy aspektusból mégis párhuzamba állíthatók. Jókairól olvastam az *Új Idők* című lap 1903-as évfolyamában egy riportot, amely valójában nem *Jókai*val készült, hanem *Jókairól*. A riportert ott jár- kel az író lakásában, ahol *mel lékiesen* Jókai is ott van, de az újságíró úgy beszél róla, mint egy bútoradarabról; valahogy úgy fogalmaz, hogy az író fáradt már, túl fáradt, túlélte magát. Az öregkori Vajdával kapcsolat- ban is lehet hasonló érzésünk. Vajda az 1870-es évek végén volt költői pályája csúcspontján, majd, bár még két évtizedet élt, végül lassan magára maradt, perifériára szorult, ezek után már írói jubileuma sem hozhatott jelentős ünneplést.

– Említetted, hogy egyik dédelgetett terved halotti és élő maszkokból készíteni kiállítást. Milyen más elképzelések merültek még fel?

– Még ebben az évben, az ősz folyamán kollégáimmal kiállítást rendezünk egyik legkitűnőbb fotóművésznünknek, Molnár Editnek, aki a hatvanas évektől több mint húsz esztendőn át rendszeresen fényképezett írókat és képzőművészeket. Ha nem is gyűjteményes, de mindenképpen reprezentatív tárlatot tervezünk, emellett fotóiból szeretnénk a múzeum számára vásárolni. A képeskönyvek sorát folytatva, tovább dolgozom egy tervezett Kosztolányi képeskönyvön, remélem, pályázatok, illetve múzeumi forrás révén megjelenhet – ha nem idén, akkor talán jövőre – egy valamennyiünk könyves- polcáról hiányzó Kosztolányi-fotóalbum. A legfrissebb kiállítás tervem pedig még csak most körvonalazódik. Néhány héttel ezelőtt felvetődött a gondolata egy, a pszichoanalízis és a magyar irodalom kapcsolatát feldolgozó és bemutató kiállításnak, annak kapcsán, hogy a londoni Freud-házban most nyílik egy tárlat, ahol Ferenczi Sándornak és iskolájának is – egészen május végéig – lesz egy szobája. A tervbe vett kiállítás létrehozásában Mészáros Judit pszichiáterrel közösen dolgoznánk, akivel a közelmúltban e kiállítás révén (amelynek ő a rendezője és szervezője) ismerkedtem meg, így jött a gondolat, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumban is rendezhetnénk egy, a tizenkilencedik század végétől a második világháborúig terjedő időszak irodalmának, illetve a kor pszichiátereinek, analitikusainak kapcsolatait az irodalmi műveken keresztül bemutató kiállítást. De ne szaladjunk ennyire előre az időben.

Sulyok Bernadett

József Attila utolsó éve

Szerelem és halál – az életben és a színpadon

Felfokozott várakozás előzte meg a PIM Felolvasó színpadának 2004. február 28-i bemutatóját. Attila, Flóra és Gyula története került színre. Már mint a költő, a pszichiáter és az író bonyolult, szövevényes közös története. Azon a tél végi szombat estén „*Minket, Gyuszi, szeretni kell*” címmel egy dokumentumjátékot láthatott az érdeklődő; feltéve, ha be tudta magát préselni a Károlyi-palota zsúfolásig megtelt Dísztermébe.

Valachi Anna oldotta meg az elsőre lehetetlennek tűnő feladatot, hogy Illyés Gyuláné *József Attila utolsó hónapjairól* című könyve és Illyés Gyula naplójegyzetei alapján összefüggő, kerek történetet szőjön a fellelhető történeteszálacskákból. A darabot Radnóti Zsuzsa mint dramaturg, a színészeket pedig Forgách András mint rendező „szedte ráncba”. A szereplőválasztás nagyszerűen sikerült: József Attilát Bertók Lajos alakította, Illyésként Hegedűs D. Géza szerepelt, Flórát pedig Bertalan Ágnes játszotta.

A színdarab egyben nagy ívű kísérlet is arra, hogy bizonyos titkokat felfedjen, téveszméket eloszlasson; végtére is saját összefüggéseikben láttassa a megtörténtekeket. A valós konfliktusforrást az jelenti, hogy József Attila utolsó múzsája, Kozmutza Flóra később Illyés Gyuláné lett. Flóra ugyan 1962-ben megírta kapcsolatuk történetét, de csak 1985-ben hozta nyilvánosságra József Attilához kötődő emlékeit, illetve levelezésüket, hogy véget vehessen a régi keletű gyanúsítgatásoknak, melyek szerint ő és későbbi férje okolhatók a balatonszárszói tragédiáért.

A dokumentumjátékban levelek, versek és naplórészletek segítségével reflektálnak egymásra a szereplők. Fokozatosan foszlanak le a borítórétegek: nem két művész és egy doktornő áll már velünk szemben, hanem három esendő emberfia, a maguk kicsiségével és kicsinyességével, illetve nagyságával és nagyra törésével egyetemben. A néző bíróvá szeretne avanszálni, de ez lehetetlen; az élénk tárt tükörbe nézve erkölcsi magasságokat elérni csupán úgy tudunk, ha részvétellel és jóindulattal fordulunk minden egyes szereplő, azaz szenvedő irányába.

Bertók Lajos a szent örületű József Attilát tárja elénk, a dühödttel zsenivel éppúgy megismerkedhetünk, mint a végtelenül védtelen gyermekkel. Az örvénylő végzetébe sodródó költő nagyon akart szeretni, s ennél már csak egyet kívánt jobban – szeretve lenni. Bertalan Ágnes nemes eszköztelenséggel megjelenített Flórája vergődik a kilátástalansággal folytatott harcban. Segítőkészsége és vonzalma megkérdőjelezhetetlen, de tapasztalatlansága, naivitása és pszichiáter létéből fakadó bizonyos kívülről és felülállása meggátolják a teljesség megtalálásában. Hegedűs D. Illyése már visszatekintő, ezáltal – sajnos – már rezignált, és – szerencsére – bölcsé érett. Már korántsem a széptevő világfi, hanem a barátja tragédiájának emlékével és rávetülő árnyékával együtt élni kénytelen, kissé megfáradt író.

Mindenki szembesül valakivel és valamivel. A szereplők szembesülnek saját maguk és társaik sorsával. Mi nézők szembesülünk az ő sorsukkal. És ha eléggé bátrak és önkritikusak vagyunk, akkor szembesülhetünk saját sorsunkkal is. Végezetül summázzuk a nagy, közös eredményt: mindannyian egyformának bizonyulunk egyféle szempontból – vagyis esendően szerethetőek és szerethetően esendőek vagyunk.

Ui.: Esendőek vagyunk – sajnos a valóság szolgál a legékesebb bizonyítékkal erre. Bertók Lajos mindkét értelemben a József Attila-i úton halad azóta is. Az újabb előadásban (ápr. 16.) Így már nem tudott fellépni. Kaszás Gergő vette át szerepét.

Unger Zsolt

Bertók Lajos és Hegedűs D. Géza

Bertalan Ágnes és Bertók Lajos

„Testek vonzásában”

Zenés előadás Faludy György erotikus versfordításaiból

A debreceni Csokonai Színház vendégeskedett a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2004. április 7-én. Két ifjú titánjuk lépett fel a Díszteremben, Faludy György költő erotikus versfordításainak dramatizált, zenei kísérettel ellátott változatát adták elő. A fiatal színészek felnőttek a feladathoz – Révész Béla szavalt és vokálozott, Szabó Balázs énekelt, és mintegy féltucat hangszert szólaltatott meg.

Az előadás alapkonceptiójául egy érdekes ötlet szolgált: a költői én (avagy behelyettesítve, bármelyikünk két énje) két különálló, mégis egy tőről fakadó fele jelent meg a két szereplő megformálásában. Míg a Fehér Lovag a fennkölt, éteri szerelem megtestesítője, addig a Fekete Lovag a megélt, néha már élvhajász érzelmek közvetítője. Persze a képlet nem ilyen egyszerű; puffantsunk el egy közhely-bombát: bonyolult, mint a Szerelem, vagy mint maga az Élet.

Mindkét hősünk élete a megtestesült vágyódás és várakozás – út az Ismeretlen és az Elérhetetlen felé. A Fehér Lovag, aki a plátói szerelem dalait zengi leginkább, testi gerjedelmeinek fogságában is vergődik; a Fekete Lovag, az élettapasztalatai által ironikussá-cinikussá vált világfi pedig „szerencsétlenségére” szerelembe zuhan. Vonzza-taszítja őket az örvény, ekképp szakad ki belőlük a szóáradat, hol dal, hol próza formájában. Vágyuk megbéklyózni az időt, megragadni ott, ahol „csurgatott méz a pillanat”, ahol a szárnyak az általános közlekedési eszközök, s ahol az örök kéj birodalma – térként és „forró combokként” egyaránt – végre-valahára testet ölt. A végtelenben úszó utazás sokáig tart, egészen a vékonyka reményektől a Vastag Margóig.

Révész Bélához jól illett a vagabund szerep, Villon-Faludyként merítkezett meg az élet bugyraiban, s ezektől a megmerítkezésektől nemcsak a mámort, hanem a megtisztulást is remélte. Önnön vágya üzte, hajtotta, majd a hirtelen szerelem csitította szolid ifjúvá. Szabó Balázs (nevezhetjük akár hangszervirtuóznak is) a furulyától a lantig mindent megszólaltat, pontosabban zeneszerszámain kelnek életre a szerelmet istenítő, no meg ostorozó dalok. A tisztalelkű trubadúr mégoly tiszta testét is meg kívánta fürösztetni – meg is merítkezett tűzforró kelyhek túláradó öblében.

Sok kérdés felmerülhet az előadás kapcsán, de két fő kérdés okvetlenül – ezekre viszont helyettem válaszoljanak inkább az alkotók. Először is: miért éppen Faludy? Révész Béla erre így reflektál: „Faludy fordításai a szívembe ették magukat, és már nem csak a nevetéstől tud hullani a könnyem. Elnémít és megdöbbsent az a hihetetlen szépség, tisztaság és a nyers, őszinte kegyetlenség, amely soraiból árad. Egyik pillanatban megkacagtat, a másikban elgondolkodtat, a harmadikban megríkat.” Másodsorban: miért megzenésítve? Szabó Balázs felelete erre: „...ha becsukod a szemed, és felidézels néhány sort, már hallod is, hiszen ott csimpaszkodik, csüng, ragaszkodik a sorok között, ugyanazon a zsinóron ringatózik, melyet a kezünkben tartunk, ha olvassuk. Repít, úsztat, aztán elejt, akár egy papírzacsokot, s felkap megint.”

Ui.: Az előadást nagy örömmel megtisztelte jelenlétével az idős Mester is, oldalán ifjú nejevel. A darab végén a közönség felállva éljenezte, majd megrohanták őt, hogy dedikáltassák vele kezükben szorongatott köteteiket. Így vált igazán teljessé az este.

Unger Zsolt

Faludy György a közönség soraiban

Szabó Balázs és Révész Béla

Mándy mozi

A huszadik századi prózairodalom egyik rendkívüli egyéniségének állított emléket születésének 85. évfordulóján a *Mándy mozi* című, márciusban bezárt kiállításunk. Íróink közül sokan és sokszor írtak fővárosunkról, de olyan mély hittel és szeretettel, ahogyan Mándy képes megjeleníteni főként Pestet a valóság és a fantázia világában, legyen az regény, ifjúsági regény vagy novella, az csak neki adatott meg. A kiállítás készítői felismerték, hogy Mándy számára a város és a mozi nem csupán színhely, hanem írói eszközeinek gazdag tárháza. Ezért fogadta a terembe lépő látogatót egy összesűrített álombeli tér, ahol megjelentek a Mándy-világ valóságos és fikatív terei, tartozékai: mozibelső, jegypénztár, hirdetőoszlop, perec és málnaszörp, Mándy-csokit árusító hely, józsefvárosi utcaképek. Az ütött-kopott moziban Mándy huszadik századi városáról a vetítő segítségével némafilmen is peregnék a képek. Talán nem véletlen, hogy sok szép kiállításunk közül épp ez kapott nívódíjat! A kiállítást a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye közösen rendezte. Rendezők: Kiss Bori, Pádár Eszter
Látványterv: Kemény Gyula

Néhány látogatói vélemény:

Nagyon boldog vagyok, hogy ez a kiállítás létrejött. Hálásan köszönöm az alkotóknak. Igazi Mándy-hangulatot sikerült teremteni.

Mándy Ivánné

A meghatottságom valami vidámságba csapott át. Hallottam a hangját, emlékeztem. Már nem szomorúan, mert Ő itt van közöttünk, mindaddig, míg olvassuk remekeit, és beszélünk Róla.

Visejenly Vera

Nagyon köszönöm, hogy megrendezték, létrehozták ezt a kiállítást. A képek mellett Mándy Iván személyes varázsát hozza vissza a hangja, ahogyan ő mondja saját verseit.

Onki János

Drága Iván!
Mindég velünk vagy...
Végtelenül hiányzol nekünk...

Írók Boltja, Nagy Bernáth

Köszönöm és boldog vagyok, hogy ezt a kiállítást láthattam. Igazi Mándy-hangulatot sikerült teremteni. Jó felidézni a múltat.

Mándy Attiláné

Jó volt a múltba utazni, köszönet a nívós munkáért!

Oberding Rné

Kár, hogy elmúlt Mándy világa az igazi mozival együtt!

Lengyelne Pécsről

**„A költészet magasztos templomom”
Kiss József-emlékkiállítás (1843–1921)**

„Azt mondják, hogy az én műhelyem inkább hasonlított egy festő műhelyéhez, mint egy puritán író remetelakához... olykor... azt képelem, hogy ez a nagy palota az enyém... de hamar visszazökkenek a rideg valóságba, mikor bekopogtat az adóvégrehajtó és felírja a szőnyegetek meg a képeket és az egész kis múzeumot.” Ilyennek írja le alkotásainak színhelyét Kiss József, és így valósította meg a helyszínt közelmúltban bezárt tárlatunk. Eredeti relikviaként bemutattuk íróasztalát, karosszékét és egy kis pipatóriumot is. Vallási szimbólumként egy tóratekereset és a rituális kézmosás tárgyait helyeztük el. A kéziratok, eredeti első kiadások, és híres folyóirata, *A Hét* mellett a

legkorszerűbb megjelenési mód, a számítógép is segítette a költő munkásságának megismerését. A kiállítás a szakma és a közönség tetszését is elnyerte.

Rendező: Petrányi Ilona

Látványterv: Ágoston István

Vélemények a látogatók könyvéből:

Szívet-lelket gyönyörködtet ez a kiállítás. Másodszor jöttünk vissza, a szép képzőművészeti alkotások kedvéért is. Köszönet a gondos rendezésért, amely nagyobb hírverést érdemelt volna.

Morzszányi I.

Kiss József számomra eddig ismeretlen költő, de hála ennek az emlékkiállításnak, most már nem. Igen magas színvonalú kiállítás, egy jelentős költőt ismertett meg velem.

Berend Miklós

Köszönöm a sorsnak, hogy láthattam Kiss Józsefnek ezt a gyönyörű és az egész életére kiterjedő kiállítását. Külön szép, hogy neves festőművészek és írók kapcsolatai is láthatók, nézhetőek, olvashatók.

Varga Ferencné

Igen a TÜZEK! Szerintem a magyar költészet egyik legszebb verse, mindig is így tartottam. De hogy egy ilyen nagyszerű kiállítás során ismerhettem meg a költő élete állomásait, az még emeli a versben való örömem, boldogságom. Nem szégyellem leírni: meghat, hogy zsidósága és vállalt református volta részben keveredik, részben egyesül benne. De milyen szép a szülőföldje iránti, az édesanyja iránti, a felesége iránti szeretete. És tán bennünket, embereket is szeretett a nem könnyű élete alatt.

Sugán Eszter

Igazán szerencsésnek érzem magam, amiért itt lehettem és megtapasztalhattam Kiss József szellemiségét. „Az én imádságom” a kedvencem, ami legbelsőbb lényem tiszta visszatükröződése. Köszönet Kiss Józsefnek és azoknak, akik fenntartják az igazság lángját!

Czeremi Sándor

Üzenetrögzítő**A Szép Ernő-kiállítás telefonos vendégkönyvéből**

Halló? Cséve Anna kiállítását nézegetem, és nagyon szép a kiállítás, és nagyon köszönöm, és olyan szép az egész, mint Szép Ernő lelke...

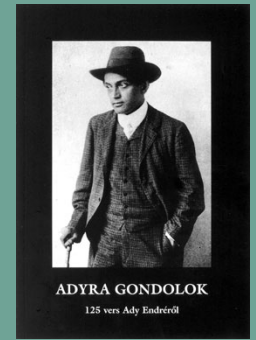
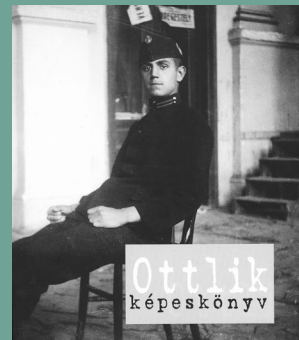
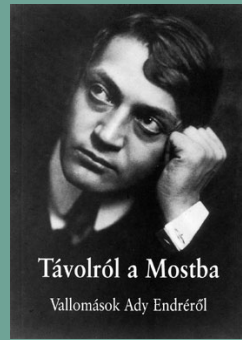
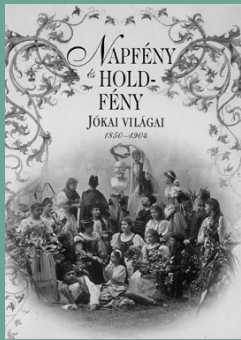
Én még ismertem Szép Ernőt. Nagyon örültem, hogy láthatom ezt a kiállítást, és igazán szívből gratulálok a kiállítást rendező múzeumnak, Ernőke nevében is talán egy kicsit...

Debrecenből jöttem a diákjaimmal. Nagyon megérintett bennünket a kiállítás és az az emberi hang, amit a kiállítás rendezője ütött meg, ilyen pályafutásom alatt nem volt, hogy megkértem, hogy beszéljen néhány szót, és nagyon kedvesen előadta magát. Még egyszer köszönjük, és hálásak vagyunk.

Csókolum. Nagyon tetszett, amikor bejöttünk a terembe, nagyon megnyugtató volt és nagyon hangulatos szín. Köszönöm. Még végezetül azt szeretném megemlíteni, hogy a párhuzam az acélsodronyokkal szintén fantasztikus volt és az egész kiállítás nagyon megfogott, hogy mindent meg lehetett érinteni és ki lehetett próbálni, és nagyon egyedi. Reméljük, hogy még sok ilyen kiállítást tudnak szervezni, és még egyszer nagyon köszönjük.

Köszönjük szépen a kiállítást. Először nagyon meglepő volt, de itt járva nagyon-nagyon meghittnek találtuk és kedvesnek azokat a kis gondolatokat, amelyeket elviszünk magunkkal. Közelebb került hozzánk Szép Ernő. Gondoltuk, hogy fiatalok rendezték, mert olyan volt, amelyet csak gondolkodó ember tud adni is, meg kapni is.

Jó estét kívánok. A Magyar Televízió *Galéria* című műsorától vagyok. Teljesen lenyűgözött ez az egyszerűség és ez a színvilág, amely a kiállítással kapcsolatban megragadott. Nagyon tetszik. A hangok világa is nagyon szép. Szép Ernőnek az aurája itt körbejön, meleg hangulat van. Nagyon köszönöm az élményt.

A PETŐFI IROBALMI MÚZEUM LEGÚJABB KIADVÁNYAI:

„Vénusnak szép játéka”. Erotika a magyar irodalomban; katalógus; szerk. Thuróczy Gergely, PIM, 2004
Ottlík képeskönyv; szerk. Kovács Ida, PIM, 2004
Mészáros Tibor: Márai Sándor bibliográfiája; Helikon–PIM, 2003
Tasi József: Szilánkok; PIM, 2003
„Költő hazudj, de rajt’ ne fogjanak”. Arany János-émlékkiállítás; katalógus; szerk. Thuróczy Gergely, PIM, 2003
Déry Tibor: Sorsfordító évek X-ben; sajtó alá rendezte Botka Ferenc, PIM, 2002
Déry Tibor: Szép elmélet fonákja; sajtó alá rendezte Botka Ferenc, PIM, 2002
Adyra gondolok. 125 vers Ady Endréről; vál. és szerk. Vezér Erzsébet–Maróti István, PIM, 2002
Távolról a Mostba. Vallomások Ady Endréről; szerk. Vezér Erzsébet–Maróti István, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Bp., 2002
Az igaz ember pedig hitből él. Kerekasztal-beszélgetés a Reformációról; szerk. Thuróczy Gergely, PIM, 2002
„Tanuljátok meg, mi a költő...”. Petőfi Sándor állandó kiállítás; katalógus; bev. Kerényi Ferenc, PIM, 2001
Nappény és holdfény. Jókai világai; bev. Fábri Anna, PIM, Bp., 2000
A forradalom után. Vereség vagy győzelem?; tanulmánykötet; szerk. Cséve Anna, PIM, 2001
Fráter Zoltán: „Nincsenek itt már farsangi hajnalok”.
Ady és Csinszka pesti lakása; PIM, 2001
Gyümölcsfák, rózsák, regények. Jókai Mór és a Sváb-hegy; a katalógust összeállította E. Csorba Csilla–Kalla Zsuzsa, PIM, 2001
Imátlan ima. Kortársak Devecseri Gábor emlékére; összeállította Devecseriné Huszár Klára, szerk. Maróti István, PIM, 2001
Ment-e a könyvek által a világ elébb? 26 vers Vörösmarty Mihály születésének 200. évfordulóján; szerk. Kovács Ida, PIM, 2001
Szerb Antal bibliográfiája; összeállította Nagy Csaba, PIM, 2001
Szerb Antal válogatott levelei; szerk. Nagy Csaba, PIM, 2001
Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok; szerk. Kalla Zsuzsa, PIM, 2000
A magyar emigráns irodalom lexikona; szerk. Nagy Csaba, Argumentum Kiadó–PIM, 2000
A Petőfi Irodalmi Múzeum évtizedei. Dokumentumok, írások, vallomások; szerk. Botka Ferenc, PIM, 2000

KIÁLLÍTÁSOK

„Tanuljátok meg, mi a költő...”
Állandó Petőfi Sándor-kiállítás

Nappény és holdfény
Jókai világai (2004. augusztus 31-ig)

Párizs nem ereszt el
Magyar írók Párizs-élménye 1900 - 1939
(2004. augusztus 15-ig)

Octavio Paz, a szótól a tekintetig
A Mexikói Nagykövetség és a Petőfi Irodalmi Múzeum közös kiállítása
(2004. május 31-ig)

„Vénusnak szép játéka”
Erotika a magyar irodalomban
(2004. augusztus 31-ig)

„Fortuna szekereén okossan ülj!”
Faludi Ferenc-émlékkiállítás születésének 300. évfordulóján
(2004. május 31-ig)

Ady-oltár
Melocco Miklós szoborkompozíciója, 1977
